

URMĂRILE MARIIGRAȚIUNI A POPOARELOR PENTRU EUROPA APUSEANĂ

RADU MANOLESCU

În Europa apuseană marea migrațiune a popoarelor, îndeosebi germane, s-a desfășurat între începutul și sfârșitul secolului al V-lea, fiind precedată de infiltrații și atacuri ale triburilor germane în secolele III—IV și continuată de unele migrațiuni de proporții mai reduse în cursul secolului al VI-lea.

Marea migrațiune a popoarelor a fost determinată de tendința migratorilor de a ocupa noi pământuri pentru agricultura lor extensivă și pentru creșterea vitelor și de a prăda provinciile Imperiului roman și ușurată de formarea uniunilor de triburi germane, grupând forțe militare tot mai numeroase și de aprofundarea crizei sclavagiste a lumii romane, care nu mai era capabilă să opună migratorilor decât un imperiu istovit, zdruncinat de frământări sociale și anarhie politică și cu un slab potențial militar. Spre deosebire de infiltrațiile și de atacurile de proporții mai reduse ale triburilor germane din secolele III—IV, marea migrațiune a popoarelor din secolul al V-lea a avut ca urmare prăbușirea liniei de apărare fortificată a Rinului și a Dunării superioare, pătrunderea violentă și în proporții de masă a migratorilor în toate provinciile Imperiului roman de apus, constituirea unor „regate barbare“, desmembrarea și, în final, prăbușirea imperiului în 476.

După invaziile vizigote și ostrogote din nordul Italiei din anii 401—406, după invazia suevilor, vandalilor și alanilor în Galia și Spania din anii 406—409 și după jefuirea Italiei în 408—410 și ocuparea Romei de către vizigoți în 410, a început desmembrarea imperiului și constituirea „regatelor barbare“ în provinciile sale. Rînd pe rînd s-au constituit, începînd cu deceniul al 2-lea al secolului V și pînă la prăbușirea Imperiului roman de apus, pe baza unor tratate de „alianță“ impuse imperiului sau prin lupte fâțișe, regatul vizigoților în Galia de sud și centrală și în Spania, regatul vandalilor în Africa de nord, Sicilia, Sardinia și Corsica, regatul burgunzilor în Savoia, regatele anglo-saxone în Britania. După prăbușirea Imperiului roman de apus, în Italia s-a format întîi regatul schirilor, rugilor, herulilor și turchilingilor, apoi regatul ostrogoților și, în ultima treime a secolului al VI-lea, regatul longobarzilor, iar în Galia s-a constituit regatul francilor.

Marea migrațiune a popoarelor a avut profunde și multilaterale urmări pentru dezvoltarea istorică atît a provinciilor romane, în care s-au așezat și au constituit state triburile germane, cît și a teritoriului actual al Germaniei, de unde

a plecat majoritatea lor. Urmările marii migrațiuni a popoarelor au fost fie imediate, manifestându-se încă din secolul al V-lea, fie mai îndepărtate, efectele lor apărând în secolele VI—IX.

Deși desfășurarea și caracterul așezării triburilor germane în Imperiul roman de apus au avut aspectele lor specifice, care au variat de la țară la țară și chiar de la provincie la provincie, totuși se pot desprinde o serie de trăsături esențiale, comune întregului proces al marii migrațiuni a popoarelor din Europa apuseană.

PREMISELE FORMĂRII POPOARELOR ȘI LIMBILOR DIN EUROPA DE APUS

Prin migrațiunea pașnică sau violentă a triburilor germane, petrecută în secolele III—IV și mai ales în cursul secolului al V-lea, în Imperiul roman de apus s-au stabilit mari mase de oameni, al căror număr nu poate fi apreciat global, dar care era sensibil inferior populației romanice din provincii.

Izvoarele narative și arheologice și datele lingvistice atestă că francii s-au statornicit în mare număr între Rin și Sena, foarte puțin între Sena și Loire și sporadic la sud de Loire, englii și saxonii s-au așezat în sudul, centrul și estul Britaniei, vandalii, mai ales în colțul de nord-est al Tunisiei actuale, ostrogoții, iar ulterior longobarzii, în partea de nord a Italiei etc. Deși sensibil inferiori numericește populației din imperiu, migratorii au fost totuși într-un număr suficient de mare pentru a aduce o contribuție însemnată la formarea noilor popoare și limbi din Europa apuseană și la marile prefaceri economico-sociale și politice petrecute aici în secolele V—IX.

Triburile germane, pe lângă faptul că au avut rolul de căpetenie în formarea poporului german, au jucat un rol însemnat și în procesul de formare, care a avut loc în secolele VI—X, al popoarelor și limbilor din Europa de apus: francez, spaniol, portughez, italian și englez. La temelia acestei etnogeneze stă asimilarea pe continent de către populațiile italică, galică, iberică romanizate a triburilor germane de franci, burgunzi, vizigoți, ostrogoți, longobarzi, vandali, petrecută în secolele V—IX. În Britania, în schimb, triburile anglo-saxone au alungat sau au asimilat triburile celte băstinașe, slab romanizate. Triburile germane, ca urmare, în special, a dominației lor politice, au dat numele țării, poporului și limbii franceze (francii) și engleze (anglii), a unor provincii ca: Burgundia (burgunzii), Catalonia (Gothalania — goții și alanii de origine iraniană), Andaluzia (Vandaluzia — vandalii), Lombardia (longobarzii), Essex, Wessex, Sussex (saxonii din est, vest și sud), a numeroase localități având la bază onomastica germană și termenii latini *villa*, *villare*, *curtis* prin care se indică satul, din care numai în Franța de nord-est sînt circa 4 400 de localități.

URMĂRILE ECONOMICE-SOCIALE ȘI POLITICE ALE MARIII MIGRAȚIUNI A POPOARELOR

Trecerea sau așezarea popoarelor migratoare în provinciile Imperiului roman de apus au fost frecvent însoțite de mari distrugerii materiale și pierderi de vieți omenești. Înfățișînd invazia suevoilor, vandalilor și alanilor în Spania în 409, istoricul contemporan Paulus Orosius nota laconic: „Spaniile au fost invadate, au avut loc măceluri

și pustiiri, așadar, nimic nou“¹, conchidea el, referindu-se la fenomene care deveniseră obișnuite.

Desfășurarea migrațiilor a grăbit procesul formării economiei naturale, iar înlocuirea Imperiului roman prin regate „barbare“ a avut ca urmare accentuarea destrămării unității economice a lumii romane, fenomene ale căror simptome începuseră să se manifeste, datorită crizei modului de producție sclavagist și independent de migrațiuni, încă din secolele III—IV.

Astfel, după cum remarca Friedrich Engels, „ultimele secole ale imperiului roman aflat în declin și cucerirea lui de către barbari au distrus foarte multe forțe productive: agricultura decade, industria lîncezește din lipsa de posibilități de desfacere, comerțul stagnează sau este întrerupt prin violență, populația satelor și a orașelor scade“².

După statornicirea triburilor germane în provinciile Imperiului roman de apus, viața economică și-a reluat însă treptat cursul normal, încă din secolele VI—VII constatîndu-se unele progrese față de epoca precedentă. Scăderea rolului marii exploatarei sclavagiste și a muncii sclavului și creșterea rolului micii gospodării și a micului producător liber în economie au avut ulterior urmări favorabile în ceea ce privește creșterea productivității muncii și a producției. Totodată, popoarele migratorii au adus unele îmbunătățiri uneltelor și procesului de producție. Astfel, în Galia de nord-est, unde s-au așezat în număr mai mare francii, s-au efectuat defrișări, asanări și desteleniri, populîndu-se ținuturi pustii sau slab locuite, a început să se folosească pe scară mai largă plugul cu roți, s-a răspîndit asolamentul cu două și trei tarlale, s-a intensificat creșterea vitelor și a porcilor³. Studii recente efectuate pe baza inventarelor rezultate din descoperirile arheologice au scos în evidență progresele realizate de francii în domeniul metalurgiei fierului, armele îndeosebi — securea de luptă francă (*francisca*), spada cu două tășuri (*scramasax*) și lancea (*frameea*) — fiind superioare, prin compoziția metalului, prelucrare și model, celor romane. În tehnica prelucrării metalelor prețioase, ei au adus de asemenea în Galia unele procedee noi, ca, de exemplu, tehnica numită *cloisonnée* (încăstrarea de pietre semiprețioase între plăcuțe de metal așezate vertical pe suprafața obiectului), a damaschinării (încrustare sau placare de metale prețioase sau semiprețioase pe alte metale) și a aplicării emailurilor; totodată au creat aliaje noi, ca vestitul „aur fals“ folosit la giuvaeruri și monede⁴.

Principalul rol social al popoarelor migratorii constă în faptul că ele au adus, în chip obiectiv, fără un program prestabilit și sistematic de transformare

¹ Paulus Orosius, *Historiarum adversum paganos libri VII*, VII, 41, în *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. V, Viena, 1882, p. 552.

² K. Marx — Fr. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura Politică, București, 1958, p. 24.

³ Marc Bloch, *Les invasions. Deux structures économiques; occupation du sol et peuplement*, în „Annales d'histoire sociale“, I, 1945, p. 33—46, și II, pp. 13—28.

⁴ Vezi Edouard Salin, *La civilisation mérovingienne*, vol. III (Les techniques), Paris, 1957, 310 p.

a orînduirii sociale, o contribuție de seamă la slăbirea și descompunerea relațiilor sclavagiste și la crearea premiselor trecerii la feudalism.

Rolul antisclavagist al popoarelor migratoare s-a manifestat cu prilejul alianței dintre sclavii și colonii răsculați și „barbari” și al loviturilor date de „barbari” marilor proprietari funciari romani și statului sclavagist.

Masele populare din Imperiul roman de apus, pentru a scăpa de exploatarea sclavagistă, de povara impozitelor și de samavolniciile administrației, preferau să conviețuiască cu „barbarii” și adesea, aliindu-se cu ei, le înlesneau cucerirea provinciilor romane. Referindu-se la romanii din Galia de sud, ajunși sub stăpînirea vizigoților, preotul Salvian din Marsilia relatează pe la 440 că „toți romanii, oameni de rînd, aflători acolo se roagă într-un glas să poată trăi mai departe cu barbarii... ; frații noștri nu numai că nu vor în ruptul capului să treacă de la ei la noi, dar adesea ne părăsesc pe noi ca să fugă la ei..., le sînt mai plăcuți dușmanii decît perceptorii”⁵. Afluxul sclavilor în armata lui Alaric cu prilejul campaniei din Italia din anul 408 și ajutorul pe care l-au dat vizigoților pentru cucerirea Romei în anul 410, precum și sprijinul dat vandalilor de către răsculații agonistici în timpul cuceririi Africii de nord în deceniile 3 și 4 ale secolului al V-lea atestă de asemenea legătura strînsă dintre mișcările populare antisclavagiste și cucerirea „barbară”⁶.

Totodată, ocuparea pămînturilor romane de către migratori a constituit un fenomen social-economic caracteristic perioadei marii migrațiuni a popoarelor, a cărui arie geografică și aplicare au variat în raport cu condițiile istorice în care a avut loc luarea în stăpînire a provinciilor romane de către popoarele migratoare.

În primele decenii ale secolului al V-lea, oînd așezarea popoarelor migratoare în provinciile romane a avut loc în condițiile recunoașterii formale a autorității imperiale de către migratori, care dobîndeau calitatea de „foederati”, de ostași în slujba imperiului, înzestrarea lor cu pămînturi a mai păstrat umbra legalității, încadrată în prevederile codicelui theodosian al regimului ospeției. Legalizînd o practică devenită curentă în ambele imperii, edictul imperial din anul 398 prevedea că pentru cantonarea ostașilor imperiului, aproape cu toții străini, proprietarii, în raport cu starea lor, erau datori să pună la dispoziția acestora între o treime și o jumătate din casă⁷.

În noile condiții ale statornicirii lor în imperiu și a luării de fapt în stăpînire a provinciilor, popoarele migratoare au extins regimul ospeției și la celelalte bunuri ale proprietarilor romani — pămînt arabil, pășune, pădure și uneori sclavi sau au trecut chiar la exproprieri fâțișe și violente.

Luarea în stăpînire a pămînturilor de către migratori nu a fost generalizată, ci s-a petrecut îndeosebi în provinciile în care a avut loc statornicirea lor în mase compacte : a vizigoților în Galia de sud și în Spania centrală, a burgun-

⁵ Salvianus, *De gubernatione Dei*, V, 8, în *Monumenta Germaniae historica. Auctores antiquissimi*, tom. I, partea 1, 1877, p. 62.

⁶ Cf. *Istoria universală*, vol. III, București, 1960, p. 55, 58.

⁷ *Codex Theodosianus*, cartea VII, titlul VIII, 5, în *Corpus iuris romani antejustiniani*, fasc. I, Bonn, 1837, col. 637—638.

zilor în Galia de sud-est, a vandalilor în Africa proconsulară, a herulilor, rugilor, schirilor și turchilingilor și a ostrogoților în Italia de nord, a francilor în Galia de nord și nord-est și, mai târziu, a longobarzilor în Italia de nord și centrală. Luarea în stăpânire a pământurilor s-a desfășurat, în raport cu condițiile istorice, în forme felurite: mai apropiate de regimul ospeției în stadiul inițial al așezării burgunzilor, printr-o împărțire legiferată, ca acelea efectuate de vizigoți și de burgunzi sau chiar în colaborare cu o comisie senatorială romană, ca aceea efectuată de ostrogoți, dar și prin forme violente, petrecute îndeosebi în cazul purtării unor războaie fățișe împotriva imperiului de către vandali în Africa romană sau de către longobarzi în Italia.

De asemenea a variat și cîtîmea luată în stăpânire de către migratori dintr-o proprietate: herulii, rugii, schirii și turchilingii, precum și ostrogoții au luat $1/3$, burgunzii — între $1/2$ — $2/3$ și vizigoții — $2/3$ din proprietatea supusă împărțirii.

Fiind puțin numeroși în perioada primei statorniciri în Galia de sud-est (443), burgunzii au fost nevoiți să se mulțumească cu încadrarea lor în prevederile regimului propriu-zis al ospeției, fiind încartiruiți în vilele proprietarilor romani și beneficiind chiar de proviziile alimentare ale acestora⁸.

Fiind mai numeroși și mai puternici decît burgunzii, vizigoții, după ce pri-mejduseră existența Imperiului roman de apus în timpul lui Alaric, la mijlocul deceniului al doilea al secolului al V-lea s-au statornicit în sudul Galiei, în calitate de federați, de altfel încă amenințatori pentru imperiu, trecînd imediat, prin anii 418—420, la o împărțire a pământurilor proprietarilor romani. Referindu-se la ea, codicele de legi de mai târziu, al regelui Euric (466—485), prevede că „loturile gote și treimile romanilor“ (*sorthes gothicas et tertias romanorum*) care nu fuseseră revendicate de vechii proprietari sau de către alții după trecerea unei perioade de 50 de ani nu mai pot face obiectul unei cereri de restituire⁹, dispoziție care atestă că în vremea alcătuirii codicelui trecuse deja o jumătate de secol de la împărțirea pământurilor. La începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al V-lea, în timpul ocupării Spaniei centrale și a Galiei pînă la Loire, vizigoții au efectuat, potrivit acelorasi norme, o nouă împărțire a proprietăților romane. Referindu-se la toate aceste împărțiri, „legea vizigoților“ de la mijlocul secolului al VII-lea pomenea „despre cele două părți ale gotului“ (*de duabus partibus goti*) primite de vizigoți din întinderea pământurilor arabile și a pădurilor domeniului expropriat, și „de treimea romanului“ (*de tertia romani*) rămasă proprietarului roman¹⁰.

În unele domenii sau sate, pădurile au rămas însă să fie stăpînite și folosite în comun de către vizigoți și romani¹¹.

⁸ Apollinaris Sidonius, *Epistulae et carmina*, carmen XII, în *Monumenta Germaniae Historica, Auctores antiquissimi*, tom. VIII, 1887, pp. 230—231.

⁹ *Legum codicis Euriciani fragmenta*, CCLXXVII, în *loc. cit.*, *Leges nationum germanicarum*, tom. I, 1902, p. 5.

¹⁰ *Lex visigothorum*, X, 1, 8, în *loc. cit.*, pp. 385—386.

¹¹ *Ibidem*, 1, 9, p. 386.

După stabilirea, în calitate de federați, în Savoia, burgunzii, paralel cu încetarea la proprietarii romani, au trecut, în anul 443, și la o împărțire a pământurilor cu locuitorii, *Chronica gallica* menționând că: „Savoia este dată aceluia care a rămas dintre burgunzi pentru a fi împărțită cu locuitorii”¹². Ulterior, prin anul 456, burgunzii, care luaseră în stăpânire regiunea Lyon, au trecut la o expropriere a domeniilor stăpânite aici de nobilimea senatorială, cronică lui Marius din Aventicum menționând că: „Burgunzii au luat în stăpânire o parte a Galiei și au împărțit pământurile cu senatorii gali”¹³.

În deceniul al optulea al secolului al V-lea, în timpul domniei regelui Gundobad (c. 480—516), profitând de prăbușirea Imperiului roman de apus, burgunzii au trecut la o nouă împărțire a domeniilor din sud-estul Galiei, despre ale cărei norme de efectuare — 2/3 din pământurile, 1/2 din pădurile, curtea și livezile și 1/3 din sclavii domeniilor expropriate — relatează legile burgunzilor de la începutul secolului al VI-lea¹⁴. Totodată, pădurile unor domenii romane au rămas neîmpărțite, ele fiind folosite în comun de către burgunzi și romani¹⁵.

După preluarea puterii în Italia în 476, Odoacru a trecut de asemenea la înzestrarea cu pământ a ostașilor săi heruli, rugi, schiri și turchilingi, care ceruseră cu stăruință 1/3 din proprietățile funciare cu prilejul răscoalei lor din august 476, Procopie din Caesarea relatând că „dându-le barbarilor a treia parte din ogoare, el și i-a apropiat în chip statornic și și-a întărit domnia timp de zece ani”¹⁶. Ca urmare a numărului redus al ostașilor lui Odoacru, această împărțire a pământurilor a fost însă limitată la exproprierea unor domenii din nordul Italiei, unde era centrul politic și militar al noii cîrmuiri.

Ocuparea Italiei de către ostrogoți, conduși de Teodoric, între 489 și 493, a fost urmată de o nouă împărțire de pământuri. Teodoric, care ocupase Italia în urma îndelungatului război cu Odoacru și nu dorea să-și ridice împotriva sa nobilimea romană și Imperiul roman de răsărit, a încercat, la început, să înzestreze pe ostrogoți cu pământ numai prin confiscarea loturilor atribuite de Odoacru soldaților săi — Procopie din Caesarea afirmă că „goții au împărțit între dînșii partea de pământ care fusese dată de Odoacru ostașilor săi”¹⁷ — și probabil ale partizanilor romani ai acestuia. Numărul relativ mare al ostrogoților statorniciți în Italia și care trebuiau înzestrați cu pământ a impus însă lui Teodoric să treacă și la exproprierea unei treimi din fondul funciar al proprietarilor romani. Operația s-a făcut de către o comisie mixtă romano-ostrogotă, condusă de senatorul roman Liberius, al cărei scop era să atenueze, pe cât posibil, contradicțiile inevitabile născute între expropriați și beneficiari, „în pri-

¹² *Chronica gallica*, în loc. cit., *Auct. antiq.*, tom. IX, vol. 1, 1892, p. 660.

¹³ *Mariusus Aventicensis, Chronica*, în loc. cit., tom. XI, vol. 2, 1894, p. 232.

¹⁴ *Leges burgundionum*, LIV, 1—2, în loc. cit., *leges nat. germ.*, tom. II, partea I, 1892, pp. 88—89.

¹⁵ *Ibidem*, XIII, p. 54.

¹⁶ Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*, traducere și introducere de H. Mihăescu, I, 1, București, 1963, p. 25.

¹⁷ *Ibidem*, p. 27.

cina treimililor goților și romanilor“ (*in tertiarum deputatione gothorum romanorumque*), după cum constată Cassiodor¹⁸.

Împărțirea, efectuată, se pare, în ultimii ani ai secolului al V-lea, a avut loc desigur în locurile în care erau statorniciți goții în grupuri compacte, adică în părțile septentrionale ale Italiei, îndeosebi la nord de Pad¹⁹, precum și în părțile de nord-vest ale peninsulei; astfel în Alpii Cottii, care despart Galia de Liguria, se aflau în anul 540 mai multe cetăți „păzite din vechime de către goți, care erau mulți și vrednici și locuiau acolo împreună cu soțiile și copiii lor“²⁰.

Împărțirea pământurilor, deși efectuată în condițiile regimului ospeției, a dat adesea naștere unor raporturi încordate între expropriați și beneficiari. Astfel, în anul 442, cu prilejul așezării și înzestrării cu pământ a alanilor în Galia nordică, aceștia au putut intra în stăpânirea domeniilor atribuite numai după ce au înfrînt și alungat pe marii proprietari funciari, *Chronica gallica* relatînd că „Alanii, cărora le fuseseră date de către patriciul Aetius pământurile Galiei ulterioare pentru a le împărți cu locuitorii, supun cu armele pe cei care se împotrivesc și, alungînd pe stăpîni pământurilor, le iau cu sila în stăpînire“²¹.

Codicele lui Euric²², alte legiuiri ale vizigoților²³ sau scrisori ale lui Cassiodor²⁴ menționează de asemenea raporturile încordate și ciocnirile dintre proprietarii romani, care se străduiau să-și mențină stăpînirea asupra domeniilor, și beneficiarii vizigoți sau ostrogoți, care voiau nu numai să intre în stăpînirea porțiunilor atribuite, ci să dobîndească, prin diverse mijloace, noi proprietăți funciare.

În afara împărțirii pământurilor proprietarilor romani efectuată în condițiile, mai mult sau mai puțin respectate, ale regimului ospeției, exproprieri funciare masive și violente au avut loc îndeosebi în timpul războaielor purtate de popoarele migratoare împotriva imperiului.

În deceniile 3—6 ale secolului V, vandalii, în condițiile războaielor deschise purtate cu imperiul în vederea cuceririi Africii romane și ale persecutării bisericii catolice, au trecut, îndeosebi după cucerirea Carthaginei, a Africii proconsulare și a Bizacenei din anul 439, la confiscarea domeniilor imperiale și a numeroase domenii ale marilor proprietari funciari și ale bisericii catolice și la alungarea, la transformarea în sclavi sau chiar la uciderea unor nobili romani și clerici catolici.

Astfel, după cucerirea Carthaginei regele Genseric porunose vandalilor „ca să scoată pe episcopi și pe laicii nobili din bisericile și locuințele lor neluînd

¹⁸ Cassiodorus, *Variarum libri duodecim*, II, 16, în loc. cit., *Auct. antiq.*, tom. XII, 1894, p. 55.

¹⁹ Procopius din Caesarea, *op. cit.*, II, 30, p. 132.

²⁰ *Ibidem*, II, 28, p. 129.

²¹ *Chronica gallica*, p. 660.

²² *Legum codicis Euriciani fragmenta*, CCCXII, pp. 19—20.

²³ *Lex visigothorum*, X, 1, 16, p. 389.

²⁴ Cassiodorus, *op. cit.*, VII, 3, p. 202—203.

nimic asupra lor ; iar dacă, dându-li-se această putință, ar întârzia să plece, să rămână sclavi pe veci“²⁵.

Căutînd să le ofere compensații, un decret din anul 451 al împăratului Valentinian al III-lea prevedea ca să li se acorde celor expropriați și alungați de vandali din Africa proconsulară și Bizacena noi posesiuni în Numidia și Mauritania, rămase încă sub stăpînirea imperiului²⁶, dar pe care vandalii le-au ocupat ulterior, între anii 455 și 476.

În timpul îndelungatului război pe care ostrogoții l-au purtat cu Imperiul roman de răsărit, care se străduia să recucerească Italia (535—554), regele ostrogot Totila a luat o serie de măsuri menite să slăbească pozițiile marilor proprietari funciari romani, care sprijineau eforturile de recucerire ale lui Iustinian, să atragă de partea sa masele populare și să mărească veniturile statului ostrogot. Referindu-se la aceste măsuri, Procopius din Caesarea relatează că în anul 542 Totila „cuprinse Brutti și Lucania și luă în stăpînire Apulia și Calabria ; el primea tributurile obștești, ridica veniturile de pe averi în locul proprietarilor de pămînturi și rînduia toate celelalte... Și din această pricină, italoții, scoși din avuturile lor și ajunși în mare primejdie, erau cuprinși de multă întristare“²⁷. Hotărînd să fie vărsate vistieriei regale toate dările și veniturile pe care mării proprietari funciari din Italia de sud le strîngeau de la oamenii dependenți de pe domeniile lor, el i-a lipsit astfel de principalul izvor de venituri și a slăbit legăturile de dependență ale sclavilor și colonilor față de stăpînii lor. După ocuparea Italiei, ca urmare a politicii Imperiului roman de răsărit de restaurare a rînduieiilor sclavagiste perimate și de restabilire a mării proprietăți romane bazate pe exploatarea muncii sclavilor și colonilor în declin, măsurile lui Totila au fost anulate²⁸.

În a doua jumătate a secolului al VI-lea mării proprietari funciari romani au primit noi și grele lovituri din partea migratorilor longobarzi, care au cucerit, în urma războiului purtat cu Imperiul roman de răsărit, Italia nordică și centrală. Cronicarul de mai târziu Paul Diaconul menționează că regele longobard Cleph (572—573) „pe mulți bărbați de vază dintre romani, fie i-a nimicit cu sabia, fie i-a alungat din Italia“²⁹. În timpul cîrmuirii ducilor longobarzi (573 — 584), potrivit relatării aceluiași cronicar „mulți nobili romani au fost omorîți din lăcomie. Iar cei rămași, împărțiți între oaspeți (longobarzi), sînt făcuți dajdnici, pentru ca să plătească longobarzilor a treia parte din veniturile lor“³⁰.

Ocuparea pămînturilor din Britania de către celți după retragerea romană și apoi de către anglo-saxoni și a celor din Galia de către franci nu este men-

²⁵ Victor Vitensis: *Historia persecutionis Africanae provinciae...* I, 4, în *loc. cit.*, *Auct. antiq.*, tom. III, partea 1, 1879, pp. 4—5.

²⁶ Novela XXXIV, 3, 4, în *Corpus iuris romani anteiustiniani*, fasc. VI, Bonn, 1844, col. 240—244.

²⁷ Procopius din Caesarea, *op. cit.*, III, 6, p. 144.

²⁸ *Justiniani imperatoris Pragmatica Sanctio*, 2, în *loc. cit.*, *Leges*, tom. V, 1875—1889, p. 171.

²⁹ Paulus Diaconus: *Historia langobardorum*, II, 31, în *loc. cit.*, *Scriptores rerum langobardicarum*, 1878, p. 90.

³⁰ *Ibidem*, II, 32, p. 90.

ționată de legiuri similare celor vizigote, burgunde sau ostrogoate. În Galia, de pildă, ea a avut loc, se pare, prin confiscarea unor domenii ale nobilimii galo-romane care s-a împotrivit cuceririi france cu prilejul luptelor purtate de Chlodovech împotriva lui Syagrius în 486 sau a vizigoților în 507 sau prin confiscarea unor domenii ale aristocrației vizigote și burgunde înzestrate cu proprietăți funciare în secolul precedent și care luptaseră împotriva francilor în timpul cuceririi posesiunilor vizigote și burgunde din Galia din anii 507 și 532—536. De asemenea, a avut loc și acțiunea de luare în stăpânire parțială a pământurilor unor domenii sau sate libere galo-romane, și mai ales de colonizare a unor regiuni de slabă densitate demografică, impusă de necesitatea înzestrării cu pământ a unei populații france relativ numeroasă, ale cărei urme, constatate material prin săpături arheologice și lingvistic, atestă o statornicire francă mai masivă îndeosebi în regiunile de la nord de Loire³¹.

Deși înzestrarea cu pământ a migratorilor în Imperiul roman sau în fostele sale provincii este menționată ca atare în monumentele juridice germanice sau în alte izvoare contemporane sau ulterioare, normele potrivit cărora a avut loc și modul în care s-a aplicat rămân încă insuficient cunoscute. Fără a fi generalizată, ci avînd loc îndeosebi în provinciile în care migratorii s-au statornicit în mase compacte, înzestrarea lor cu pământuri s-a făcut atît pe seama proprietăților mari ale nobilimii romane, cît și a celor deținute de micii proprietari. Unele izvoare citate relatează că burgunzii au împărțit pământurile nobilimii senatoriale, că alanii au alungat pe stăpînii domeniilor, că vandalii și longobarzii au dat grele lovituri marilor proprietari funciari laici și eclesiastici. Totodată, în alte izvoare citate și îndeosebi în legiurile popoarelor migratoare, cei expropriati sînt indicați prin termenii vași de „localnici” sau „locuitori” sau de „romani”, fără specificarea apartenenței sociale, ceea ce pare a arăta că exproprierea a avut loc nu numai pe seama nobilimii, ci uneori și a micilor proprietari rurali.

Pe pământurile expropriate — între 1/3 și 2/3 din întinderea terenurilor dintr-un domeniu sau sat liber — migratorii au fost înzestrați cu pământ în raport cu situația socială a fiecărei persoane sau grup din societatea migratoare, aflată într-un stadiu avansat de destrămare a rînduielilor comunei primitive și, în consecință, în plin proces de diferențiere socială.

Marea masă a migratorilor, formată din oameni liberi, a luat în stăpânire și și-a împărțit terenurile atribuite „potrivit rînduielilor gentilice”, adică sub forma obștii sătești libere, care a căpătat o largă răspîndire³². Migratorii „au introdus în schimb pretutindeni organizarea lor germană de marcă, cu posesiunea în comun a pădurilor și pășunilor și cu suveranitatea mărcii și asupra pământurilor distribuite. Așa au procedat nu numai francii în Franța de nord și anglo-saxonii în Anglia, oi și burgunzii în Franța de est, vizigoții în sudul Franței și în Spania și ostrogoții și longobarzii în Italia”³³.

³¹ Cf. îndeosebi Ed. Salin, *La civilisation mérovingienne*, vol. I, Paris, 1950, pp. 207—221.

³² Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. a V-a, Editura Politică, București, 1961, p. 152.

³³ Idem, *Marca*, în K. Marx—Fr. Engels: *Opere*, vol. 19, Editura Politică, București, 1964, p. 345—346.

Existența obștilor sătești ale popoarelor migratoare este atestată în provinciile romane ocupate de aceștia atât de numele unor localități actuale, din Franța și Italia, derivat din termenul „fara“, care la burgunzi și longobarzi indica obște sătească³⁴, cât și de legiuirile burgunde, vizigote, france și longobarde, care menționează comunitatea de marcă (*marca, fara*)³⁵, membrii săi (*faramanni, vicini*)³⁶, lotul de pământ atribuit acestora prin tragere la sorți (*sors*)³⁷, posesiunea în comun de către membrii mărcii a pământurilor și pădurilor³⁸, dreptul membrilor obștii de a se opune așezării unui străin în cuprinsul obștii sătești³⁹ etc.

Ulterior, progresul forțelor de producție și statornicirea migratorilor pe teritoriul Imperiului roman, „unde pământul era de veacuri proprietate privată... și unde cuceritorii, puțin numeroși nu puteau în nici un caz înlătura complet o formă de posesiune atât de adânc înrădăcinată“⁴⁰, au determinat destrămarea obștii sătești, în care s-a păstrat proprietatea comună asupra pădurilor, pășunilor, pământului nelucrat și a apelor și a avut loc transformarea lotului de pământ al membrilor obștii întâi din posesiune temporară (*sors*) în posesiune permanentă, iar apoi în proprietate deplină (*alodium*).

Statornicirea oamenilor liberi din rîndurile popoarelor migratoare pe teritoriul imperiului a avut loc însă nu numai în cadrul obștii, ci și în calitate de mici proprietari funciari individuali. Existența lor, ca și a celor rezultați din destrămarea obștii, și unii și alții posesori de alodii, este atestată și de legiuirile popoarelor migratoare⁴¹.

Ulterior, în cursul secolelor VI—IX, țărani liberi romani sau „barbari“ au fost aserviți de marii proprietari laici și ecleziastici formînd, împreună cu sclavii înzestrați cu gospodărie și colonii, viitoare clasă a țăranilor dependenți.

De aceea, sintetizînd importanța socială pe care a avut-o țăranimea liberă francă — ca și a celorlalte popoare migratoare — în perioada de trecere de la

³⁴ M. Bloch, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, vol. I, Paris, 1955, p. 2—3; F. Lot, *Les invasions germaniques*, Paris, 1945, p. 203; E. d. Salin, *La civilisation mérovingienne*, vol. I, p. 208; R. Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. I, Paris, 1959, p. 64.

³⁵ Se prevăd sancțiuni pentru cel care ar intra „din afara mărcii“ (*extra marca*) „în lotul altcuiva“ (*in sortem alterius*) (*Lex ribuaria*, 58, b., 18 în: *Mon. Germ. Hist., Leges nat. germ.*, tom. III, partea 2, 1954, p. 107, 128).

Se menționează dreptul omului liber de a merge oriunde „cu obștea sa“ (*cum fara sua*) (*Edictus Rothari*, 177, în: *Mon. Germ. Hist., Leges*, tom. IV, 1868, p. 41).

³⁶ Se menționează curtea și divizile „la faramanni“ (*Leges burgundionum*, LIV, 2, p. 89). Dacă cineva ar voi să se așeze într-un sat și vreme de 12 luni nimeni din sat nu se împotrivesc statornicirii sale, după aceea poate să rămîna acolo „ca și ceilalți vecini“ (*sicut alii vicini*); (*Lex salica*, LXXX, 4, Weimar, 1953, p. 204).

³⁷ Persecutînd biserica catolică, regele vandal Huneric interzicea în anul 483 clericilor catolici să predice „în loturile vandalilor“ (*in sortibus vandalorum*) (Victor Vitensis, *op. cit.*, II, 13, în: *Mon. Germ. Hist., auct. antiq.*, tom. III, partea I, p. 22).

³⁸ Sînt menționați „copărtașii“ (*in divisione consortes*) (*Leges visigothorum*, X, 1, 3, p. 383), și „pădurea obștească“ (*silva communis*) (*Lex ribuaria*, 79, p. 128).

³⁹ Cf. paragraful citat mai sus din *Lex Salica*, LXXX, 4, p. 204.

⁴⁰ F. Engels, *Marca*, p. 345.

⁴¹ Cf. capitolul de alodii din legea salică (*Lex salica*, LXLIII, 1—6, p. 232—234) și capitolul: de alodibus din legea ribuarică (*Lex ribuaria*, 57, 1—4, p. 105).

sclavagism la feudalism, Friedrich Engels sublinia că : „între colonul roman și noul iobag se afla țăranul franc liber“⁴².

Aristocrația popoarelor migratoare și membrii gărzilor regilor germani au fost înzestrați cu domenii sau părți de domenii ale fiscoului imperial, ale nobilimii romane sau ale bisericii catolice, împreună cu sclavii și coloniile respective, care dădeau dijme și lucrau pentru noul proprietar funciar. Astfel s-a constituit în regatele „barbare“ o nouă aristocrație „barbară“, puternică și îmbogățită prin daniile funciare și alte favoruri regale, ca acei „goți nobili și foarte bogați în averi“ menționați în Spania vizigotă la sfârșitul secolului al VI-lea⁴³. Oglinzind o situație socială superioară francilor liberi de rînd, *wergeld*-ul sau tariful de răscumpărare a uciderii unor membri ai aristocrației sau gărzilor regilor franci (*leudes*, *antrustiones*) era, potrivit prevederilor legii salice, de la începutul secolului al VI-lea, de 600 solizi, adică de trei ori mai mare decît al unui franc liber de rînd⁴⁴. Noua aristocrație „barbară“ a format, în cursul secolelor VI—IX, împreună cu vechea nobilime romană, clasa dominantă din regatele popoarelor migratoare.

Privită în perspectivă istorică, înzestrarea cu pămînt pe teritoriul Imperiului roman de apus a popoarelor migratoare a avut ca urmare scăderea ponderii mării proprietăți funciare romane, exploatată prin munca sclavilor și colonilor, și creșterea corespunzătoare atît a ponderii obștii sătești libere și a micii proprietăți individuale libere într-o epocă în care „mica gospodărie a devenit iarăși singura formă de agricultură rentabilă“⁴⁵, cît și a proprietății funciare deținute de aristocrația popoarelor migratoare, mai puțin legată de exploatarea domeniilor pe baza folosirii muncii sclavilor și a colonilor. Aceasta a contribuit ca în regatele „barbare“, alături de vechile clase și pături sociale ale lumii romane, un rol crescînd să dețină aristocrația și țărănimea liberă a popoarelor migratoare.

Contribuind la slăbirea relațiilor sclavagiste romane și la pătrunderea în imperiu a rînduieșilor comunei primitive a popoarelor migratoare, marea migrațiune a popoarelor a favorizat procesul de contopire a elementelor celor două vechi orînduiri sociale în destrămarea și de formare a premiselor unei noi orînduiri sociale — feudalismul, a cărui încheiere a avut loc în cursul secolelor VI—IX.

În primele decenii ale secolului al V-lea, triburile germane au impus cîrmuirii imperiale acceptarea statornicirii lor în Imperiul roman de apus și atribuirea calității de federați. Pentru triburile germane, încă insuficient de puternice și de evaluate din punct de vedere social-economic și politic pentru a susține un război îndelungat împotriva imperiului și pentru a-și instaura pe deplin stă-

⁴² Fr. Engels : *Originea familiei...*, p. 157.

⁴³ Paulus Emeritanus : *De vita patrum Emeritensium*, cap. XVII, în *Migne* J. P. : *Patrologiae cursus completus. Series latina*, tom., 80, 1863, col. 152.

⁴⁴ *Lex salica*, LXIX, 1, 4, p. 188—189.

⁴⁵ Fr. Engels, *Originea familiei...*, p. 150.

pînirea în provinciile în care se așezaseră, era deocamdată avantajoasă această situație. La rîndul său, imperiul, incapabil de a-i respinge peste hotare și avînd nevoie de ostași, a fost nevoit să-i accepte, sperînd să-și mai păstreze astfel un rest de autoritate asupra provinciilor ocupate de popoarele migratoare. În virtutea tratatelor încheiate cu imperiul, triburile germane, păstrîndu-și autonomia și legile, primeau pămînturi în provinciile în care se așezaseră și prestau imperiului serviciu militar, iar războierii și șefilor „barbari”, considerați drept reprezentanți ai imperiului în provincii, le erau atribuite înalte titluri onorifice și grade militare romane.

Aflăte în stadiul destrămării orînduirii comunei primitive și al democrației militare, triburile germane nu puteau încă să înlocuiască Imperiul roman prin state „barbare” propriu-zise. Astfel, istoricul roman Paulus Orosius relatează că Athaulf, regele vizigoților (410—415), care la început năzuia să transforme „Romania” în „Gothia”, și-a dat seama curînd că „nici nu poate supune în vreun chip pe goți legilor, din pricina barbariei lor neînfrîmate și nici nu trebuie să lipescă statul roman de legi, fără de care nu poate exista stat”⁴⁶.

Descompunerea și prăbușirea Imperiului roman de apus, destrămarea orînduirii comunei primitive și formarea claselor sociale la triburile germane, țineră în ascultare a maselor populare romane și „barbare”, apărarea și organizarea teritoriilor luate în stăpînire au impus însă treptat cuceritorilor adaptarea sau înlocuirea aparatului de stat roman cu o nouă formă de stat, corespunzătoare prefacerilor sociale și politice petrecute în societatea romană și „barbară” ; așadar, „trebuia pus ceva care să înlocuiască statul roman și aceasta nu putea fi decît un alt stat. Organele gentilice au trebuit deci să se transforme în organe de stat... Reprezentantul nemijlocit al poporului cuceritor era însă șeful militar... Sosise momentul pentru transformarea puterii șefului militar în putere regală și această transformare a avut loc”⁴⁷. Noua putere de stat a îmbrăcat treptat forma regatelor „barbare” : vizigot, burgund, franc, ostrogot etc. a căror constituire a marcat etapa finală de dezagregare a unității politice a lumii romane.

Pe măsura trecerii popoarelor migratoare la o societate împărțită în clase și a descompunerii și prăbușirii Imperiului roman de apus, regatele „barbare” au trecut de la stadiul de formațiuni statale la acela de state propriu-zise. Un element care oglindește și îngăduie să se fixeze epoca transformării regatelor „barbare” în state propriu-zise, înzestrate cu o suprastructură juridică corespunzătoare, este codificarea sub formă de legi a datinelor juridice ale popoarelor migratoare și alcătuirea unor rezumate ale dreptului roman pentru uzul populației romane, care au avut loc în această epocă, și anume : codicele de legi vizigote ale regelui Euric (cca. 469—481), breviarul de drept roman al regelui vizigot Alaric al II-lea (506), legea burgunzilor și legea romană a burgunzilor (sfîrșitul secolului V — începutul secolului VI), legea salică a francilor (pri-

⁴⁶ Paulus Orosius, *op. cit.*, VII, 43, p. 560.

⁴⁷ Fr. Engels, *Originea familiei...*, p. 153.

mul deceniu al secolului VI), edictul regelui ostrogot Teodoric (începutul secolului VI) etc.

În noile state, puterea supremă aparține regalității ereditare, exponentă a intereselor aristocrației „barbare”. Baza materială a puterii regale o constituiau imensele sale domenii funciare, dobândite prin confiscarea domeniilor imperiale, ale nobilimii romane nesupuse sau ale dușmanilor săi și veniturile realizate din impozite, vămi, amenzi de care dispunea în chip arbitrar, iar baza militară — cetele armate alcătuite din aristocrați și ostași „barbari”, legați de rege prin jurământ de credință. Statul nu mai era considerat o instituție publică, ci o posesiune patrimonială regală, de care regele putea dispune după regulile succesoriale ale dreptului nescris german, lăsându-l moștenire, împărțindu-l între fii, înstrăinându-l, iar locuitorii nu mai erau socotiți cetățeni, ci supuși depinzând personal de rege. Centrul politic al țării a devenit curtea regală, sau „palatul”, cu caracter itinerant, izvor de averi și onoruri, unde se adunau cete armate, alcătuite mai ales din „barbari”, funcționari și scribi romani, indispenzabili prin cunoștințele lor, nobili romani în căutare de un nou stăpîn, clerici, favoriți, recrutați din persoane de origine felurită etc., considerați drept slujitori personali ai regelui și legați de el prin donațiuni funciare, slujbe, venituri și daruri.

Totodată, regalitatea „barbară” a păstrat și folosit, în măsura în care erau necesare, o parte din instituțiile de stat moștenite de la imperiu. După cucerirea Italiei, de pildă, Teodoric a rezervat aristocrației ostrogote rolul precumpănitor în cîrmuirea țării și ostrogoților, în chip exclusiv, sarcinile militare. Totodată, el a păstrat aparatul de stat roman, în special cel fiscal și administrativ, asigurându-și colaborarea senatului și a nobilimii romane și serviciile funcționarilor romani. El s-a folosit de serviciile unor consuli, senatori și înalți funcționari aparținînd aristocrației romane, în relațiile diplomatice cu Imperiul roman de răsărit, pentru realizarea împărțirii pămînturilor, efectuată de o comisie mixtă romano-ostrogotă prezidată de senatorul Liberius, în conducerea serviciilor publice, în care au deținut înalte posturi senatorii Boethius, Symmachus, Cassiodorus tatăl și fiul. Pentru a supraveghea activitatea funcționarilor romani, Teodoric a instituit în provincii, paralel cu guvernatorul roman, un „comite al ostrogoților din provincie”, alături de defensor-ul roman al orașelor, un „comite al ostrogoților din cetate” și paralel cu agenții executivi romani, pristavi ostrogoți numiți *saiones*.

Totodată s-au păstrat și o parte din rînduielele comunei primitive, ca adunarea oamenilor liberi din obști, „șute”, triburi și adunarea poporului pe întreaga țară, care, pentru a nu îngrădi puterea regală, au fost treptat despuiate de atribuțiile lor politice, lăsându-li-se numai sarcini militare, judiciare și administrative. În statul franc, adunările generale și locale își aveau originea în vechea adunare a poporului a triburilor germane. Adunarea generală anuală a tuturor francilor liberi capabili de a purta armele, numită, după data convocării, „cîmpurile din martie”, avea caracterul unei inspecții militare și juca un rol politic redus. Ea s-a păstrat vreme mai îndelungată numai în Austrasia, regiune în care s-a menținut mai mult decît în alte regiuni țărănimea francă

liberă. Locul ei a fost treptat luat, pe măsura feudalizării societății franceze, de adunarea marilor proprietari funciari laici și eclesiastici (*placitum*), pe care regele o consulta în problemele politice, militare și legislative privind întreaga țară.

Adunările locale (*mallum*) se țineau în fiecare „sută” (*centena*), denumire care desemna la origine un grup de 100 de familii, iar apoi o subdiviziune a unui ținut. Ele aveau caracterul unui tribunal popular local, la care participau atât francii, cât și galo-romanii și aveau trei organe: un președinte (*thunginus*, *centenarius*), asesori (*rachimburgi*, *boni homines*), aleși de adunare dintre oamenii înstăriți și agenți executivi. Treptat, pe măsura scăderii numărului și importanței sociale a oamenilor liberi, locul tunginului a fost luat de comite, care judeca împreună cu rachimburgii, îndeobște după dreptul nescris franc.

Regalitatea și aristocrația „barbară” au trebuit de asemenea să țină cont și de biserica catolică, care se bucura de o însemnată putere materială, datorită imenselor sale posesiuni funciare și venituri și de o mare influență politică. Trecerea de la păgânism la catolicism a lui Chlodovech și a unei părți a cetățitorilor săi, probabil pe la 496, în Galia și de la arianism la catolicism a regalității și aristocrației ariane, în cursul secolului al VI-lea, în alte regate, a pus bazele, atât de rodnice pentru regalitatea „barbară” și biserică catolică, ale „alianței dintre tron și altar”.

URMĂRILE MARI MI- GRAȚIUNI A POPOARELOR PENTRU CULTURĂ:

Marea migrațiune a popoarelor, contribuind la accentuarea economiei naturale, a decăderii orașelor, centrele de viață culturală ale antichității și a ruralizării societății și la destrămarea și prăbușirea relațiilor sclavagiste și a statului sclavagist roman, a grăbit, implicit, declinul culturii în general și al celei clasice în special. Deși cultura antică a intrat în declin, realizările și tradiția sa s-au păstrat totuși, mai intens sau mai slab, vreme îndelungată. Popoarele migratoare, fiind într-un stadiu de dezvoltare culturală sensibil mai înapoiat decât cel din Imperiul roman de apus, au fost puternic influențate de cultura antică, pe care au preluat-o și și-au însușit-o la început prin mijlocirea oamenilor de cultură, a funcționarilor romani și a clericilor catolici, iar apoi și nemijlocit. Regatele „barbare”, preluând o parte din instituțiile și cadrele fiscale și administrative ale imperiului, au adoptat ca alfabet și limbă oficială scrisă limba latină, folosită în redactarea documentelor, la ținerea registrelor fiscale, la codificarea datinilor juridice germanice, la întocmirea unor cronicile de curte. La curțile sau „palatele” regilor „barbari” se găseau numeroși notari, perceptori, funcționari feluriți, clerici catolici și oameni de cultură romani, care își oferiseră serviciile noilor stăpâni politici. La curtea regelui ostrogot Teodoric cel Mare se găseau marii reprezentanți ai culturii antice romane: Boethius, „ultimul dintre romani”, și Cassiodorus, iar în palatele regilor merovingieni din a doua jumătate a secolului al VI-lea își dădeau contribuția galo-romanii. Venantius Fortunatus, ca poet de curte, și episcopul Grigore de Tours, în calitate de autor al *Istoriei francilor*. Oameni de cultură s-au ridicat însă și din rândurile migratorilor, ca gotul Iordanes, din secolul al VI-lea, autor al *Geticii* (de fapt al *Goticii* — o istorie a goților). În a doua jumătate a secolului al VI-lea regele franc Chilperic al

Neustriei compusese „două cărți ale căror biete versuri erau neputincioase a se ține pe picioare“ (metrică), după cum relatează malițios Grigore de Tours⁴⁸ și încercase o reformă a alfabetului latin. În Spania, regele vizigot Sisebut se remarcă în primele decenii ale secolului al VII-lea prin unele încercări literare.

Totodată, ca urmare a așezării popoarelor migratoare în Europa de apus, au început să se răspândească și unele elemente ale culturii triburilor germanice, în-deosebi în domeniul jurisprudenței și al literaturii orale. Pentru înzestrarea cu o suprastructură juridică corespunzătoare a noilor regate barbare de curând constituite, s-au codificat, prin traducere și redactare în limba latină, vechile datini juridice germanice: legea vizigoților, legea burgunzilor, edictul regelui Teodoric, legea salică, legea ribuarică, edictele unor regi longobarzi (a doua jumătate a secolului V — secolul VII), care constituie izvoare istorice de prim ordin pentru cunoașterea societății „barbare“.

Circulau de asemenea, la palatele regilor și în mediul popular al migratorilor numeroase producții orale în versuri și proză. Astfel, biograful de mai târziu al lui Carol cel Mare, Eginhardt, menționa că împăratul a poruncit să se transcrie „barbarele și străvechile poeme în care erau cîntate faptele și războaiele vechilor regi“⁴⁹, dar a căror transcriere, din păcate, nu ni s-a păstrat.

URMĂRILE MĂRII MIGRAȚIUNI A POPOARELOR PENTRU GERMANIA

Ca urmare a mării migrațiuni a popoarelor, numeroase triburi germanice au părăsit teritoriul de azi al Germaniei, a cărei populație a scăzut simțitor. În urma migrării triburilor suevilor, vandalilor, burgunzilor, longobarzilor, regiunea cuprinsă între Vistula și Elba a fost masiv populată de triburile slave încă din secolele V—VI. Spre sfârșitul perioadei mării migrațiuni a popoarelor, adică la finele secolului al V-lea, regiunea de apus a Germaniei, situată la vest și la est de Rin, a intrat în componența statului franc, astfel încît au rămas de sine stătătoare numai uniunile de triburi ale frizilor, saxonilor, turingilor și bavarezilor. Mai târziu, în cursul secolelor VI—VIII, și aceste uniuni de triburi au intrat în componența statului franc merovingian și carolingian. Populațiile alamanilor, francilor, frizilor, saxonilor, turingilor și bavarezilor, împreună cu populația celtogermeană romanizată de la vest de Rin și cu triburile slave dintre Elba și Oder, au constituit baza etnică și lingvistică a poporului și limbii germane, care s-au format în cursul secolelor VI—IX. La uniunile de triburi ale frizilor, saxonilor, turingilor și bavarezilor, destrămarea orînduirii comunei primitive a avut loc mai lent, trecerea la feudalism accelerîndu-se mai ales după intrarea lor în componența statului franc merovingian și carolingian.

Prin migrațiunea și statornicirea lor în Imperiul roman de apus, triburile germane și-au adus contribuția la declinul și prăbușirea orînduirii sclavagiste și

⁴⁸ Gregorius Turonensis *Historia francorum*, în *Mon. Germ. Hist., Scriptorés rerum merovingicarum*, I, 1885, VI, 46, p. 286.

⁴⁹ Eginhardt, *Vie de Charlemagne*, Paris, 1923, p. 82.

a statului sclavagist roman, la crearea premiselor trecerii la feudalism, la constituirea unor state noi — regatele „barbare”, iar mai târziu, la formarea popoarelor și limbilor din Europa apuseană și a culturii feudalismului timpuriu. Influența pe care au exercitat-o nu a avut însă la bază trăsături etnice specifice, așa cum susținea istoriografia burgheză șovină germană, ci stadiul dezvoltării lor economico-sociale „pur și simplu barbaria lor, orînduirea lor gentilică”⁵⁰, rînduieșile lor de comună primitivă în destrămarea alcătuită, împreună cu cele ale orînduirii sclavagiste romane în descompunere, elementele constitutive ale noii orînduirii feudale în curs de formare.

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

Bibliografia lucrărilor generale și speciale privitoare la marea migrațiune a popoarelor în Europa de apus, în afară de capitolele respective din marile sinteze de istorie universală, este vastă. O recentă și sistematică prezentare bibliografică a problemei se găsește în Lucien Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1965, pp. 5—34.

I. INDICAȚII ALE CLASICILOR MARXISMULUI

Friedrich Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, ed. a V-a, Editura Politică, București, 1961, pp. 132—159.

Friedrich Engels, *Marca*, în: K. Marx—Fr. Engels: Opere, Vol. 19, Editura Politică, București, 1964, pp. 339—357.

Friedrich Engels: *Perioada francă. Ibidem*, pp. 514—567.

II. IZVOARE

1. Narrative și literare

Prosperus Tyro, *Chronica*, 1897, în *Monumenta Germaniae Historica. Auctores antiquissimi*, tom. IX, pp. 385—485.

Chronica Gallica, 1892, în *loc. cit.*, pp. 611—666.

Cassiodorus, *Chronica*, 1894, în *loc. cit.*, tom. XI, pp. 120—161.

⁵⁰ Friedrich Engels, *Originea familiei...*, p. 157.

- Jordanes, *De origine actibusque getarum* (= *gothorum*), 1882, în *loc. cit.*, tom. V, partea I, pp. 53—138.
- Procopius din Caesarea, *Războiul cu goții*, București, 1963, 304 p.
- Paulus Diaconus, *Historia langobardorum*, 1878, în *Mon. Germ. Hist., Scriptores rerum langobardicarum*, pp. 45—187.
- Gregorius Turonensis, *Historia francorum*, 1885, în *loc. cit.*, *Scriptores rerum merovingicarum*, tom. I, trad. franceză, cărțile I—X, de R. Latouche, Paris, 1963—65.
- Beda Venerabilis, *Historia ecclesiastica gentis anglorum*, 2 vol. Oxford, 1896.
- Salvianus, *De gubernatione Dei*, 1877, în *Mon. Germ. Hist., Auct. antiq.*, tom. I, partea I, pp. 1—108.
- Sidonius Apollinaris, *Epistulae. Carmina*, 1887, în *loc. cit.*, tom. VIII, pp. 1—264.
- Venantinus Fortunatus, *Opera*, 1881—1885, în *loc. cit.*, tom. IV.

2. Juridice și diplomatice

- Lex visigothorum*, 1902, în *loc. cit.*, *Leges nationum germanicarum*, tom. I, pp. 33—456.
- Leges burgundionum*, 1892, în *loc. cit.*, tom. II, partea 1, pp. 29—123.
- Lex Salica*, Weimar, 1935, 318 p.
- Lex Ribuarua*, 1954, în *loc. cit.*, *Leges nat. germ.*, tom. III, partea a 2-a, 217 p.
- Edictum Theoderici*, 1875, în *loc. cit.*, tom. V, pp. 145—179.
- Ph. Lauer, Ch. Samaran, *Les diplômes originaux des Mérovingiens*, Paris, 1908.
- Ch Courtois, L. Leschi, Ch. Perrat, Ch. Saumagne, *Tablettes Albertini. Actes privés de l'époque vandale*, Paris, 1952.

III. LUCRĂRI

1. Generale

- Fustel de Coulanges, *L'invasion germanique et la fin de l'empire* (Histoire des institutions politiques de l'ancienne France, II). Paris, 1877. Ediție revăzută de Camille Jullian, 1924. Adept al școlii romaniste, consideră că popoarele germane nu au adus nici un element pozitiv în lumea romană.
- Ludwig Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Westgermanen*, vol. I—II, München, 1918—1940 și *Die Ostgermanen*, München, 1941.
- Ferdinand Lot, *Les invasions germaniques*, Paris, 1945.
Ambii au remarcat interpenetrația și aportul elementelor germane și romane în constituirea evului mediu.
- Robert Latouche, *Les grandes invasions et la crise de l'Occident au V-e siècle*, Paris, 1946. Susține teza rolului negativ al mării migrațiuni a popoarelor.
- Pierre Courcelle, *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques*, Paris, 1948.
O istorie a mării migrațiuni a popoarelor în lumina textelor narative și literare.

Pierre Riché, *Les invasions barbares*, Paris, 1953 (Col. Que sais-je?). Privire sintetică, specifică colecției.

Lucien Musset, *Les invasions. Les vagues germaniques*, Paris, 1965. Este consacrată desfășurării lor în secolele III—VI.

2. Speciale

a) Pentru problema trecerii de la sclavagism la feudalism

Emil Condurachi, *Unele probleme ale sfârșitului orînduirii sclavagiste în istoriografia contemporană*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 1, 1961, pp. 35—53.

E. M. Shtajerman, *Die Krise der Sklavenhalter Ordnung*. Traducere din limba rusă, Berlin, 1964.

Ernst Stein, *Histoire du Bas Empire*. Traducere din lb. germană, vol. I—II, Paris, 1949, 1959.

Ferdinand Lot, *La fin du monde antique et le debut du Moyen Age*, ed. a II-a, Paris, 1951.

Franz Altheim, *Le déclin du monde antique*, Paris, 1953.

Il passaggio dall'antichità al medioevo in Occidente. Spoleto, 1962,

— *Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto medioevo*, IX.

b) Pentru problema relațiilor agrare în regatele „barbare“

Ferdinand Lot, *Du régime de l'hospitalité*, în „Revue belge de philologie et d'histoire”, 1928, pp. 975—1011.

Marc Bloch, *Les invasions. Deux structures économiques ; occupation du sol et peuplement*, în „Annales d'histoire sociale”, I, 1945, pp. 33—46, II, pp. 13—28.

A. Dopsch, *Agrarian institutions of the germanic Kingdoms from the fifth to the ninth century*, în *The Cambridge Economic History*, vol. I, 1942, pp. 169—193.

Z. N. Udalțova, *Razdel zemeli mejdu ostgotami i rimleanami v Italii v konțe V veka*, în „Srednie veka”, fasc. VIII, 1956, pp. 39—54.

Ia. D. Serovaischi, *Izmeneniia agrarnogo stroia na teritorii Burgundii v V v*, în „Srednie veka”, fasc. XIV, 1959, pp. 3—26.

H. P. Grațianschi, *O razdelah zemeli u burgundov i u vestgotov*, în *Iz soțialno-economicoscoi istorii zapadnoevropeisogo srednevecoviia*, Moscova, 1960, pp. 306—329.

c) Pentru problema organizării politice a regatelor „barbare“

A. R. Korsunski, *Obrazovanie rannefeodalnovo gosudarstva v zapadnoi Evrope*, Moscova, 1963.

Jacques Elbul, *Histoire des institutions de l'epoque franque à la révolution*, Paris, 1962, pp. 1—66.

d) *Pentru problema culturii în regatele „barbare”*

Pierre Riché, *Education et culture dans l'Occident barbare (VI-e—VIII-e siècles)*, Paris, 1962.

Max Manitius, *Geschichte der lateinischen Literatur des Mittelalters*, vol. I, München, 1911.

e) *Pentru problema urmărilor migrației popoarelor pentru Germania*

Karl Heinz Otto, *Deutschland in der Epoche der Urgesellschaft (500.000 v.a.Z. bis zum 5/6 Jh.a.Z.)*, Berlin, 1960.

Deutsche Geschichte in drei Bänden. Vol. 1 : *Von den Anfängen bis 1789*. Berlin, 1965.